

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och
lantbruksvetenskap

Starkare djurskydd?

- En undersökning av Sigtuna- och Rättviks kommuns strategi för upphandling av livsmedel

Higher animal welfare?

- A study of Sigtuna and Rättvik municipalities' strategy for procurement of food

Camilla Broms

Starkare djurskydd?

Higher animal welfare?

Camilla Broms

Handledare: Erik Westholm, SLU, institutionen för stad och land.

Bihandledare: Kjell Hansen, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Yvonne Gunnsarsdotter, SLU, institutionen för stad och land

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2F

Kurstitel: Självständigt arbete i landsbygdsutveckling

Kurskod: EX0523

Program/utbildning: Agronomprogrammet - landsbygdsutveckling

Utgivningsort: Uppsala

Utgivningsår: 2012

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Upphandling, djurskydd, LOU, kommun

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap
Institutionen för stad och land

Sammanfattning.

Uppsatsen har som syfte att ta reda på vilka faktorer som ligger bakom att en kommun väljer att ha med starkare djurskyddskrav i sin upphandling av livsmedel. När en offentlig myndighet ska köpa in en vara eller tjänst måste de följa vissa regler, dessa regler finns beskrivna i Lagen om offentlig upphandling (LOU) och är EU-gemensamma, vilket betyder att alla medlemsländer i EU måste följa dem. När Rättviks och Sigtunas kommuner skulle begära en ny anbudsfrågan för upphandling av livsmedel valde de att i underlaget ha med starkare djurskyddskrav. Båda kommunerna blev stämnda av leverantörerna som ansåg att de starkare djurskyddskraven bröt mot LOU. Båda kommunerna hade räknat med att bli stämnda redan innan de la ut frågan men valde ändå att fortsätta med processen. Anledningarna till att kommunerna valde att ha starkare djurskydd skiljde sig åt. Sigtunas argument grundade sig på det etiska, de ansåg att eftersom de profilerat sig som ekokommun så ingår stärkt djurskydd i deras profil. Rättvik grundar sina hårdare djurskyddskrav på att de vill ha mer närproducerad mat i kommunens kök. De har ett starkt engagemang för det lokala och ser de stärkta djurskyddskraven som ett sätt för deras lokala bönder och slakterier att kunna vara med i upphandlingen. Det som däremot var lika i de båda kommunerna var att de hade drivande politiker som stod enade i frågan och som gav fullt stöd till tjänstemännen genom hela processen.

Abstract

This essay aims to find out what underlying factors a municipality has when they choose to have higher animal welfare standards in their procurement of food. When a public authority purchases a product or service, they must follow certain rules which are described in the Lagen om offentlig upphandling (LOU) and in common EU-law. When Rättvik's and Sigtuna municipalities were deciding on new specifications for procurement of food, they chose to include higher animal welfare standards in the inquiry. Both Rättvik and Sigtuna were sued by a supplier who argued that the stronger animal welfare requirements violated LOU. Both municipalities expected the appeal before they put out the inquiry on the market, but they decided to continue with the procurement anyhow. The reason that the municipalities chose to have higher animal welfare in their procurement differed. Sigtuna's argument was based on ethical reasons. They claimed that because they have a profile as ecofriendly, it includes having animal welfare standards. Rättvik based their higher standards on the principle of local food, they wanted to protect their local farmers and butcher by giving them the ability to compete on equal terms for the procurement. Both Rättvik and Sigtuna have had driven politicians who have stood united and engaged in the issue. The politicians in both municipalities have given full support to the officials throughout the process.

Innehåll

Sammanfattning.....	iii
Abstract.....	iv
Innehåll.....	v
Förkortningar	1
Inledning	2
Syfte	2
Metod	3
Avgränsningar	4
Analytiska perspektiv	5
LOU	5
LOU:s grundläggande principer	7
Miljöstyrningsrådet	7
Kommunerna.....	8
Sigtuna kommun	8
Rättviks kommun	9
Kampen	9
Sigtunas kamp	10
Rättviks kamp	11
Rättviks överprövning.....	13
Debatten	14
Den juridiska debatten.....	15
Analys	16
Risken att bli stämd	16
Skillnaden mellan kommunerna.....	17
Likheter mellan kommunerna	19
Förhoppningarna	20

Slutsats	20
Tillägg	21
Referenser	22

Förkortningar

EES- Europeiska ekonomiska samarbetsområdet

EU- Europeiska unionen

DT- dalarnas tidningar

LOU- Lagen om offentliga upphandlingar

(S)- Socialdemokraterna

SKL- Sveriges kommuner och landsting

ST- Sundsvalls tidning

Inledning

I Sverige serveras det ungefär tre miljoner måltider om dagen på skolor, äldreboenden och sjukhus. Detta är mat som upphandlas av de offentliga myndigheterna i Sverige (dev.lantbruk.com). Dessa inköp utgör en stor andel av den totala livsmedelsmarknaden som finns i Sverige. När offentliga myndigheter såsom kommuner ska göra en upphandling måste de följa två regelverk, den ena är Lagen om offentlig upphandling (LOU) och den andra är den EU-lagstiftning som alla medlemmar i EU måste följa och som LOU till största del bygger på.

Det finns en del EU-minimikrav på hur livsmedel som upphandlas ska vara producerade. Vissa kommuner väljer att ställa högre och strängare krav på hur livsmedel är producerat än minimikraven, två av dessa är Rättviks kommun och Sigtuna kommun. Det har dock inte varit ett enkelt val att göra och deras ställningstagande har debatterats i både media och inom branschen. Kommunerna har valt att reagera på ett sätt som är strategiskt och förutseende för att undersöka vilka resultat deras agerande kan få (North 2005).

Både Rättvik och Sigtuna har blivit stämnda för sitt val att ha starkare djurskyddskrav. I Förvaltningsrätten vann Rättvik medan Sigtuna förlorade. Båda fallen överprövades och i Kammarrätten blev utfallet det omvända, där Sigtuna fick rätt att kräva starkare djurskyddskrav. Rättviks kommun dömdes däremot till att göra om sin upphandling (Förvaltningsrätten i Falun. 2011-08-01. Mål nr 5694-10, Förvaltningsrätten i Uppsala. 2011-04-29. Mål nr 8227-10, Kammarrätten i Stockholm. 2012-02-23. Mål nr 2841-11, Kammarrätten i Sundsvall. 2011-12-22. mål nr 2091-11). Trots dessa svårigheter som kommunerna räknade med att de skulle hamna i har de valt att genomgå processen.

Syfte

Syftet med denna uppsats är att ta reda på varför kommuner väljer att ha starkare djurskyddskrav med i upphandlingen av livsmedel. Syftet är också att visa på vilka svårigheter de stöter på i och med beslutet och varför de väljer att fortsätta trots svårigheterna.

Metod

Denna uppsats bygger framförallt på kvalitativt material bestående av intervjuer samt debattartiklar från dagspress och branschorganisationer. Fördelarna med intervjuer är att de oftast ger en djupare förståelse för de frågeställningar som ska besvaras (Holme & Solvang, 1997:92). Intervju är en passande metod för denna uppsats eftersom den syftar till att förstå bakomliggande orsaker till valet av att ha starkare djurskyddskrav i upphandling av livsmedel. När kvalitativ metod används såsom intervjuer är det viktigt att följa etiska riktlinjer. I intervjuerna har informerat samtycke ingåtts (Kvale et.al 2009:84ff) och informanterna har informerats om vad uppsatsen syftar till, de har gett tillstånd till att deras namn används i texten samt informerats om att uppsatsen kommer att publiceras på nätet. Alla informanter kommer att få en kopia på uppsatsen innan den publiceras så att de kan godkänna att det som står i uppsatsen är det de hade för avsikt att förmedla. Eftersom uppsatsen bygger på intervjuer där personerna jag har intervjuat har varit medvetna om att uppsatsen ska publiceras samt att det är möjligt att identifiera dem, kan det ha varit en hämmande faktor, som gör att informanterna inte berättar hela historien för mig. Jag har ändå valt att nämna informanterna vid namn. Detta eftersom om jag inte hade nämnt dem vid namn hade det ändå varit möjligt att identifiera dem genom den information som de har gett. Intervjuerna har följt en intervjumanual som har anpassats individuellt för varje informant. Intervjumanualen har inte styrt intervjuerna utan har snarare varit en mall att ta till för att se till att intervjun täcker de områden som den ska täcka (Kvale et.al 2009:43). Detta har gjorts med tanke på att det är informantens egna uppfattningar som varit det intressanta. Holme/Solvang (1997:100f) skriver att för att få fram informanternas synpunkter bör informanterna i största möjliga mån få styra intervjun.

Uppsatsen bygger på intervjuer med tre personer som på ett eller annat sätt arbetar med upphandlingsfrågor. En informant, Matthias Sylwan, arbetar på SKL som förbundsjurist med offentliga upphandlingar som huvudsakligt område. Sylwan har varit delaktig i den juridiska processen i både Rättvik och i Sigtuna. I Sigtuna var Sylwan med från start och hjälpte till att skriva

ska-kraven i anbudsförfrågningsen. Han har efter det varit behjälplig i hela processen tills det att Sigtuna kommun fick rätt i Kammarrätten. I Rättvik har Sylwan varit delaktig som juridiskt ombud från det att ärendet blev överprövat i Kammarrätten. Det är även han som håller i Rättviks överprövning till högsta förvaltningsdomstolen (SKL 11/4130). Sylwan har även varit behjälplig i miljöstyrningsrådets arbete med att ta fram kriterier till högre djurskydds krav.

I Rättvik har en intervju med kostchef Sven-Erik Walin utförts. Walin har varit med från början i Rättviks process med att ha starkare djurskydd i upphandlingen. Som kommunens kostchef är det Walin som sätter specifikationen som ligger till grund för vilka produkter som ska vara med i förfrågningsen. I Rättvik fanns det ett politiskt beslut om hårdare djurskydd och det var Walin tillsammans med upphandlingsavdelningen i Mora och i dialog med miljöstyrningsrådet som skrev ska-kraven i anbudsförfrågningsen.

I Sigtuna har kostchef/förvaltningschef Kimmo Stenroos intervjuats. Stenroos kom som nyanställd kostchef i juni 2010 direkt in i upphandlingsprocessen av livsmedel. Politikerna i kommunen hade då lagt in en inriktning för att starkare djurskydds krav skulle ingå i anbudsförfrågningsen. Stenroos jobb blev att i samarbete med kollegor, SKL och miljöstyrningsrådet ta fram underlaget till anbudet.

Uppsatsen bygger även på debattartiklar från branschorganisationer inom lantbruk och juridik samt från lokal och nationell dagspress. Detta för att visa den debatt som finns ute i samhället och som på olika sätt kan ha påverkat de olika parterna. Debatterna visar också den opinion som finns ute i samhället och hur den använder sig av media för att visa allmänheten och branschen de synpunkter som finns.

Avgränsningar

Eftersom intervjuerna är gjorda med tjänstemän så är det deras perspektiv som uppsatsen inriktar sig på. Andra berörda av upphandlingen såsom politiker, leverantörer och kommunmedborgare tas i beaktande men deras perspektiv kommer ej att framgå. Uppsatsen är även avgränsad till Rättviks och Sigtunas kommuner. Detta eftersom det skulle bli ett för stort arbete att

inrikta sig på några andra kommuner samt att det är dessa två kommuner som anses vara de ledande kommunerna i arbetet med att ha starkare djurskydd i upphandlingsavtalen.

Analytiska perspektiv

Samhällets institutionella spelregler har byggts upp under många år och dessa spelregler har satt tydliga gränser för hur det institutionella spelet ska se ut. Att spelreglerna har byggts upp under en lång tid kan göra det svårt för en spelare att förändra eller förnya spelet. I uppsatsen kan LOU och de gemensamma EU-reglerna ses som spelregler som kommunerna måste hålla sig till. Kommunerna blir då spelarna som inom utrymmet för spelreglerna försöker förändra eller tänja på reglerna. Det domstolarna gör är att avgöra hur långt spelarna kan förändra spelet inom ramen för spelreglerna. När spelarna inte vet om och hur de kan förändra spelet uppstår det en osäkerhet. Människan tycker dock generellt inte om osäkerhet utan vill göra om osäkerheten till en kalkylerbar risk istället. Den kalkylerade risken ingår i den underliggande process som utgörs av spelarnas avsikter och deras tankar om vilka eventuella resultat de kan få genom att tänja på reglerna, samt vilka risker det kan innebära. För att kunna förstå varför kommunerna vill förändra och tänja på spelreglerna måste den underliggande processen förstås (jfr North, 2005).

I och med att spelreglerna numera fastställs på en nivå (EU) som är långt ifrån den lokala nivå där spelet utspelar sig, påverkas kommunerna av så kallade "frånvarande andra" (Giddens 1996). Under den tidsepok som kallas moderniteten har det institutionella spelet varit uppbyggt av abstrakta system där lekmännen har litat på experters kunskap. Dessa experter har inte behövt befinna sig i spelarnas närmiljö utan har kunnat påverka spelet just som frånvarande andra. I och med att kunskap från massmedia o. dyl. har blivit mer lättillgänglig har spelarnas attityd till spelet och de frånvarande andra också förändrats (Jfr Giddens, 1996 & North, 2005).

LOU

De spelregler som finns för statliga upphandlingar i Sverige började framarbetas redan under 1800-talet. Det var 1952 som reglerna började

påminna mycket om de som Sverige har idag. Redan innan Sverige blev en fullvärdig medlem i EU skrev vi på ett avtal kallat EES-avtalet (europeiska ekonomiska samarbetsområdet) vilket gjorde att Sverige fick en skyldighet att ta på sig hela det regelverk som EU har stiftat vad gäller den fria rörligheten (ne.se/lang/ees). Första versionen av LOU utfärdades 1992 och andra versionen vilken är den version som används idag är från 2007 (SFS 1992:1528, SFS 2007:1093). I huvudsak är LOU en översättning av EU-direktiv 2004/18/EG om offentliga upphandlingar (Molander 2009:28).

Eftersom den offentliga marknaden, bestående av statliga myndigheter, kommuner, landsting och vissa offentliga bolag, inte är lika konkurrensutsatt som näringslivet finns LOU till för att garantera fri konkurrens, öppenhet och för att motverka korrupktion. Regelverket har en effektivitetsaspekt som ska verka för att den offentliga sektorn ska göra långsiktiga och goda affärer. Eftersom en upphandlande myndighet finansieras av skattemedel blir det inte samma drastiska konsekvenser som för en näringsdrivande verksamhet om de ekonomiska föresatserna inte sköts på ett bra sätt. LOU reglementet finns därför till för att se till att de offentliga medlen används på bästa sätt. Detta sker genom att den upphandlande myndigheten uppsöker och drar nytta av konkurrensen som finns på den aktuella marknaden. LOU:s syfte är också att ge leverantörerna en möjlighet att tävla på lika villkor. Eftersom LOU bygger på EU-direktiv främjar lagen även den fria rörligheten för varor och tjänster inom EU (Konkurrensverket 2012:6ff).

Ett stort mål för den offentliga sektorn är att ta hänsyn till viktiga samhällsintressen. Detta är något som de offentliga upphandlingarna bör främja. En offentlig myndighet ska agera med objektivitet och opartiskhet och därför ställs det ofta etiska krav när en vara eller tjänst ska upphandlas. Detta för att som Edwardsson och Moius skriver i sin rapport *Effektivare offentlig upphandling* (2009:34):

”... motsatsen skulle innebära en inkonsekvens eftersom det skulle uppstå en situation där en del av det offentliga har till uppgift att bekämpa brottslighet och lagöverträdelser samtidigt som en annan del av det offentliga gynnar lagbrytande aktörer genom att ingå affärsförbindelser med dem”.

LOU:s grundläggande principer

I kapitel 1 9§ av LOU (SFS 2007:1093) finns principerna för offentlig upphandling. Dessa principer innebär att den upphandlande myndigheten ska behandla leverantörer på ett likvärdigt och icke-diskriminerande sätt. Vidare ska de även genomföra upphandlingarna på ett sätt som är öppet och dessutom ska principerna om ömsesidigt erkännande och proportionalitet följas.

2010 lades även paragraf 9a till och i den står det att en upphandlande myndighet även bör ta miljö- och sociala hänsyn om upphandlingens art motiverar det. Konkurrensverket (2012) definierar de olika principerna som följer:

Principen om icke-diskriminering innebär att den upphandlande myndigheten inte får diskriminera leverantörer på grund av nationalitet. Den upphandlande myndigheten får inte införa krav i förfrågningsunderlaget som bara svenska företag känner till eller kan utföra.

Principen om lika behandling betyder att alla leverantörer ska behandlas lika och ges samma förutsättningar. Till exempel måste alla leverantörer få samma information samtidigt.

Principen om transparens innebär att den upphandlande myndigheten, genom att ge ut information om upphandlingen och förfaringssättet, skapar en öppenhet. Genom att i förfrågningsunderlaget vara klar och tydlig och ta med alla krav visar den upphandlande myndigheten vad som är av största vikt vid val av leverantör.

Proportionalitetsprincipen innebär att kraven i förfrågningsunderlaget ska vara lämpliga och nödvändiga för att syftet med upphandlingen ska kunna nås. Kraven måste stå i proportion och ha ett samband med det som upphandlas.

Med *Principen om ömsesidigt erkännande* menas att om en behörig myndighet har utfärdat ett intyg eller certifikat så ska det även gälla i övriga EU- och EES-länder (Konkurrensverket 2012:9).

Miljöstyrningsrådet

I både Rättviks och Sigtunas fall har de använt sig av miljöstyrningsrådet för att få hjälp med att formulera ska-krav i anbudsfrågan.

Miljöstyrningsrådet är ett expertorgan som tillsatts av regeringen för att ge stöd till den offentliga sektorn, organisationer och företag inom miljöanpassad och annan hållbar upphandling. Miljöstyrningsrådet har i samarbete med expertgrupper bestående av alla intresserade parter tagit fram kriterier som upphandlare kan använda sig av som stöd för att göra en miljöanpassad offentlig upphandling. Miljöstyrningsrådet arbetar även med information och utbildning bland annat genom att samla goda exempel på upphandlingar inom olika produktområden. Detta för att ge inspiration till hur upphandlare kan göra mer miljö-, socialt- och djurskyddsanpassade upphandlingar (www.msr.se & www.msr.se/sv/om_oss/).

Miljöstyrningsrådets kriterier för djurskydd är uppbyggda i två nivåer där den första nivån kallas för baskrav och räknas av miljöstyrningsrådet som relativt enkla för upphandlare att ställa. Den andra nivån kallas för avancerade krav och dessa kriterier sträcker sig längre än baskraven vad gäller djurskydd och kan vara mer krävande för den upphandlande myndigheten vad gäller verifikationer och uppföljning (Miljöstyrningsrådet 2010a).

Kommunerna

De två kommunerna som uppsatsen inriktar sig på skiljer sig åt i mycket. Sigtuna är en expansiv kommun med närheten till Stockholm och Uppsala som främsta tillgång (www.ne.se/lang/sigtuna/305287). Rättvik är en gammal jord- och skogsbruksbygd där turismen är en av de främsta tillgångarna som kommunen har (www.rattvik.se).

Sigtuna kommun

Sigtuna kommun ligger i Uppland och tillhör Stockholms län, 2011 hade Sigtuna kommun 41 329 invånare (Sigtuna.se). I Sigtuna är det Arlanda flygplats som är den största arbetsplatsen, kommunen har även profilerat sig som ett utbildnings- och konferenscentrum och här finns bl.a. en folkhögskola och Sigtunaskolan humanistiska läroverk. Här finns även goda kommunikationer till både Stockholm och Uppsala och det är många av Sigtunas invånare som pendlar till arbetet i huvudstaden. Närheten till både

flygplats och arbete i andra kommuner samt att staden lyckats behålla sin karaktär av idyllisk småstad har gjort Sigtuna till en attraktiv stad att bo i och många väljer att flytta hit. 2011 var Sigtuna den kommun i Sverige som hade högst tillväxttakt med 3,35 % ökning av invånarantalet (www.scb.se). Sigtuna kommun har även valt att profilera sig som en ekokommun vilket innebär att de försöker att utveckla ett mer kretsloppsanpassat samhälle där kommunen vägleder och underlättar för invånarna i deras eget miljöarbete (sigtuna.se). Sigtuna kommun styrs av en politisk koalition bestående av Socialdemokraterna, Centern och miljöpartiet (sigtuna.se).

Rättviks kommun

Rättviks kommun ligger i mellersta Dalarna mitt i Siljansbygden, detta gör att turism är en stor inkomstkälla för kommunen. Eftersom Rättvik ligger i en klassisk jord- och skogsbruksbygd har dessa industrier varit viktiga för bygden. Än idag är skogsindustrin och då framförallt trävaruindustrin stor i bygden och den största arbetsplatsen är Hedlunds trävaru AB (www.ne.se). 2011 hade kommunen 10 859 invånare fördelade på tre församlingar. Befolkningen ökade med 48 personer 2011 (<http://rattvik.se>).

Den politiska majoriteten i Rättvik är en koalition av Centern, Moderaterna, Folkpartiet, Kristdemokraterna och Sveriges Pensionärers Intresseparti. Dessa fem partier har 20 av de 39 mandatena i Rättviks kommunfullmäktige (www.rattvik.se).

Kampen

Under moderniteten byggdes ett samhälle upp som förlitar sig på experter (Giddens 1990:35). Människors attityder till ett samhällsligt fenomen är dock beroende av att den tekniska färdighet som experterna har är tillförlitlig. Via massmedier och andra källor sprids kunskap till både lekmän och tekniska experter. Kunskapen kan göra att det uppstår misstro till expertsystemen och någon kan anse sig tvingad att lösa problemet själv. Detta är vad vi kan se har hänt i Rättviks och Sigtunas fall. Kommunerna har insett att den lagstiftning som de har använt sig av för upphandling inte passar in med den kunskap som de har tillgodogjort sig. De har då valt att lösa problemet själva genom att utmana hur spelet ser ut (Giddens 1990:90).

Sigtunas kamp

Enligt Stenroos genomsyrar kommunens profil som ekokommun allt arbete som genomförs. När en upphandling ska arbetas fram tittar kommunen alltid på vilka gröna alternativ det finns. När det var ett halvt till ett år kvar av det gamla livsmedelsavtalet började politikerna i kommunen titta på hur det nya anbudet skulle se ut. Sigtuna kommun har i tidigare inköp köpt in en del ekocertifierat livsmedel, i och med att maten är ekocertifierad ingår det djurskydd. Politikerna i Sigtuna ville att i den nya upphandlingen skulle även de produkter som inte var eko-certifierade innehålla starkare djurskydd. Det föll på tjänstemännens lott att arbeta fram en strategi för hur detta skulle fungera. Tjänstemännen valde att ta kontakt med miljöstyrningsrådet och SKL för att se vilken hjälp som kunde fås av dessa organisationer. Båda organisationerna valde att samarbeta med kommunen. Vilka krav som skulle ingå i upphandlingen var inte självklart för kommunen men i slutändan valde de att ta med tre av miljöstyrningsrådets baskrav. Anledningen till att det blev dessa tre var att Stenroos ansåg att det var dessa tre krav som kommunen kunde kontrollera att de efterföljdes. De tre kraven var:

att antibiotika endast får användas efter ordination av veterinär och när det är veterinärmedicinskt motiverat.

att djuret har transporterats max 8 timmar till slakt eller max 12 timmar nattetid för fjäderfä.

att djuret är helt bedövat när avblodning sker. (Miljöstyrningsrådet 2010a)

Eftersom Sigtuna valde att ställa baskrav och inte tog med några av miljöstyrningsrådets avancerade krav valde de att hoppa av samarbetet. Stenroos berättar att detta var för att miljöstyrningsrådet hade hoppats på att kommunen även skulle ställa avancerade krav och det var dessa som de var villiga att samarbeta om.

En av leverantörerna valde att överpröva underlaget innan något tilldelningsbeslut hade kommit. Det var inte enbart det starkare djurskyddet som kritiserades i överprövningen utan nästan alla krav som hade ställts som inte var minimumkrav kritiserades. I förvaltningsrätten i Uppsala fick kommunen rätt i alla frågor förutom de frågor som hade med det starkare djurskyddet att göra och kommunen förordnades att göra om upphandlingen

(mål nr 8227-10). Kommunen valde då att överpröva domen till Kammarrätten och där bifölls överprövningen. Att Kammarrätten i Stockholm biföll kommunen gav Sigtuna rätt att ha kvar de starkare djurskyddskraven. Det betyder även att rätten anser att kraven är möjliga att kontrollera (Mål nr 2841-11). Enligt Stenroos är det nya avtalet med de starkare djurskydden mer ekonomiskt fördelaktigt än det gamla och även leverantören som överprövade förfrågningsunderlaget gav mycket bra priser i deras anbud. Stenroos menar att om kommuner ställer hårdare djurskyddskrav så *”kommer det inte kosta pengar, det kostar engagemang, det gör det ju, självklart, av allihop.”*

Rättviks kamp

Rättviks kamp för att ha starkare djurskyddskrav i upphandling av livsmedel började 2006. Då var Rättvik medlem i Siljansbygdens gemensamma livsmedelsupphandling, den upphandlingen som Siljansbygden framarbetade vanns av två leverantörer som inte hade kött från det lokala företaget Siljanschark med i anbudet (www.dt.se). De lokala politikerna i Rättvik gick då *”i taktet”* som Sven-Erik Walin målände beskriver det. För att komma ifrån problemet med att inte ha lokalproducerat kött började Rättvik i samarbete med en av leverantörerna ta in Siljanscharks produkter till leverantörens lager i Västerås. Rättvik kunde sen göra beställning på Siljanscharks produkter och få dem transporterade från Västerås till Rättvik. Detta tyckte politikerna och tjänstemännen i Rättvik var miljömässigt vansinnigt. För att Rättvik skulle komma åt produkter från ett företag som ligger några km norr om förvaltningshuset så skulle de först transporteras 20 mil till Västerås och sen 20 mil tillbaka till Rättvik.

Rättvik försökte därför ta sig ur samarbetet med Siljansbygdens gemensamma livsmedelsupphandling och 2010 gjorde Rättvik en ny förfrågan för upphandling av livsmedel till skolor och äldreboenden i kommunen. I förfrågningsen tog de med ett krav på att produktionen skulle följa svensk djurskyddslag. Detta överklagades och förvaltningsrätten kom fram till att ett svepande krav på svensk djurskyddslag i upphandlingen stred mot EU:s regler samt LOU (www.dt.se).

Rättvik skrev då om upphandlingen. För att skriva krav specifikationen har tjänstemännen i Rättviks kommun använt sig av de råd som miljöstyrningsrådet har sammanställt. Kraven som Rättvik ställde var:

att antibiotika endast får användas efter att det ordinerats av veterinär och när det är veterinärmedicinskt motiverat.

att djuret får transporteras maximalt åtta timmar till slakt eller max tolv timmar nattetid för fjäderfä.

att djuret skall vara helt bedövat när avblodning sker.

att kalvar över sex månader ska ha tillgång till utevistelse under betessäsong.

att hela ägg och produkt av ägg skall ha producerats av höns som har tillgång till värprede, sandbad och sittpinne.

att näbben på höns skall ej trimmas eller på annat sätt rutinmässigt förändras.

att samtliga grisar skall ha haft utrymme med tillgång till en separat hel golvyta för vila och en separat gödselyta.

att samtliga grisar dagligen skall haft tillgång till material t.ex. strö som ger sysselsättning (Miljöstyrningsrådet 2010a&b).

En av leverantörerna ansökte om överprövning med grunden att förfrågingen än en gång inte följde LOU. Leverantören menade att skalkraven gällande djurskydd följde svensk lagstiftning men var mycket högre än kraven inom EU. Detta menade leverantören stred mot principerna om icke-diskriminering och likabehandling. Leverantören misslyckades med överprövningen då Förvaltningsrätten i Falun beslutade att Rättviks upphandling var laglig (mål nr 5694-10).

Leverantören valde att överklaga domen till Kammarrätten i Sundsvall. I Kammarrätten valde leverantören att inte inrikta sig på att det var de höjda djurskyddskraven som sådana, som bröt mot principerna om icke-diskriminering och likabehandling. Leverantören vitsordade att kommunen har rätt att ställa förhöjda djurskyddskrav istället valde de att inrikta sig på att de förhöjda djurskyddskraven kräver att kommunen kan utföra kontroll av riktigheten i de anbud som lämnats.

Att leverantören gick ifrån sin ursprungliga klagan förklarar Mathias Sylwan med att de hade fått dålig publicitet som fick dem att framgå som

motståndare till djurskyddskrav. Ägarna till leverantören hade reagerat på den negativa publiciteten och därför ändrade leverantören sin strategi från att ha inriktat sig på djurskyddet till att inrikta sig på att kommunen kan kontrollera att kraven efterföljs.

Kammarrätten i Sundsvall anser att strängare djurskyddskrav är ostridigt vilket innebär att parterna i målet är överens och att rätten inte tar upp den frågan. Däremot anser rätten att kommunen *”inte gjort sannolikt att en effektiv uppföljning och kontroll ska kunna ske av de djurskyddskrav som ställts i förfrågningsunderlaget.”* Rätten ger därmed leverantören rätt och kräver att upphandlingen ska göras om (Mål nr 2091-11).

Rättviks överprövning

Rättviks kommun har valt att begära ett prövningstillstånd i Högsta förvaltningsrätten i det yrkar de även på ett förhandsavgörande från EU-domstolen. I överklagandet står det att det finns en offentlig opinion som vill att offentliga myndigheter tar djurskyddshänsyn i offentliga upphandlingar. Att Kammarrätten i Sundsvall har en så pass restriktiv syn på vilka kontrollmetoder som godtas för att kraven uppfylls gör att de offentliga myndigheter som vill ta ett starkare djurskydd har en praktisk omöjlighet framför sig (SKL dnr. 11/4130).

Rättviks överprövning har fått uppmärksamhet i media. Där är det många som visar sin förhoppning om att högsta förvaltningsrätten ska ta sig an fallet samt begära ut ett utlåtande från EU-domstolen. Om detta sker hoppas debattörerna att fallet kommer att bli praxis i både Sverige och i resten av EU. Det är dock inte alla som tror att ett utfall i Högsta Förvaltningsdomstolen kommer att ändra något. Landstingsrådet Ann-Catrin Lofvars säger i en artikel till Dalarnas Tidning att LOU *”är en garanti för den fria rörligheten och för mer säkra, bättre och rättvisa upphandlingar.”* problemet enligt Ann-Catrin Lofvars är att *”den småskaliga, lokala och närodlade produktionen drabbas av nuvarande regler. Drabbade är exempelvis dalabönder och Siljan chark.”* Hon ser inte att Rättviks överprövning är någon lösning på problemet utan det är lagen som måste ändras, både den svenska och EU:s (dt.se).

Debatten

Djurskydd är ett hett ämne i Sverige idag. Ämnet diskuteras i media, både i dagspress och i branschtidningar och debatten är till största del enhälligt positiv till att Sverige har de starka djurskyddskraven som vi har. Den negativa kritiken till Sveriges starka djurskydd är att de svenska jordbrukarna inte kan konkurrera med sina varor på samma villkor som jordbrukare i övriga EU. I samhället uppstår det ibland klyftor mellan det landskap som människor tror sig leva i och den föränderliga ”verkligheten”. Det uppstår då en klyfta mellan de avsikter som finns med en regel och det resultat som regeln får (North, 2005:8). Att en institution har starka djurskyddskrav och att en annan institution då inte har råd att köpa de produkter som produceras efter de reglerna är ett tecken på denna klyftan. I media diskuteras även frågan om att ha starkare djurskyddskrav i kommuners upphandling av livsmedel. Det finns en opinion i Sverige som försöker att utöva påtryckning på Sveriges politiker och framförallt landsbygdsministern om att underlätta för svenska kommuner och upphandlare att ställa högre djurskyddskrav. I debatten framgår det att det är många politiker som anser att det finns en allmän vilja bland väljarna och medborgarna om att maten som serveras i skolor och på äldreboenden ska vara producerad under bra förhållande för djur och anställda (www.dev.lantbruk.com). Det finns dock en stor rättsosäkerhet bland upphandlare och politiker om vad man får och inte får göra och de många överprövningarna som finns gör att rättsosäkerheten blir större. Den allmänna lösningen på rättsosäkerheten är som Ann-Kristine Larsson riksdagsledamot (S) skriver ”... tydligare regler och ökad kunskap bland upphandlingsansvariga” hon skriver även att ”... det behövs en tydlig politisk vilja till att förbättra” för att kunna ställa krav och ”... för att få lagen om offentlig upphandling att fungera som den ska” (dev.lantbruk.com).

Detta sker bland annat genom öppna brev till landsbygdsministern och även debattinlägg som riktar sig direkt till ministern. Bland annat skriver Lars-Erik Larsson i ett debattinlägg i Sundsvalls Tidning att han har två uppmaningar till landsbygdsministern. Den första är:

”... sätt svenska kommunpolitiker i skolbänken och utbilda dem i EU-rätt och LOU så att de klarar av att stå emot juriststrukturerna”. (st.nu)

Även Rättviks kommun har använt sig av strategin med öppet brev till landsbygdsministern där de berättar om sin kamp

”... från Rättviks kommun vill vi uttrycka en besvikelse över att det skall vara så komplicerat för en kommun att upphandla livsmedel med djurskyddskrav. Nuvarande upphandling har pågått i flera år med alla processer i förvaltningsrätten och kammarrätten”. (atl.nu)

Den juridiska debatten

Det är inte bara politiker som befinner sig i debatten om starkare djurskyddskrav i upphandlingar av livsmedel. Det finns även en juridisk debatt som diskuterar om det enligt EU-regler är lagligt att kräva högre djurskydd. Debatten består av juridiskt utbildade personer där den ena falangen anser att det strider mot LOU:s proportionalitetsprincip och den andra falangen anser att den första falangen blandar ihop EU:s regler med vad som får saluföras inom EU med EU:s regler för offentlig upphandling.

Advokaterna Claes Bokwall och Lina Håkansson tillhör den första falangen, de anser att krav på högre djurskydd utgör hinder för handeln inom gemenskapen. De anser att kraven är överkrav och avviker från totalharmoniserad EU-lagstiftning och för att medlemsländerna i EU ska få tillämpa sig av hårdare regler där totalharmoniserande direktiv finns krävs det ett rigoröst godkännandeförfarande i kommissionen. De svenska domstolarna är dock väldigt restriktiva med att begära in förhandsavgöranden från EU-domstolen och i fråga om upphandlingsmål har Sverige aldrig begärt in förhandsavgöranden (Bernitz 2010:2). Detta gör att det inte finns någon EU-praxis i hur domstolarna ska ställa sig i respektive fall. Bokwall och Håkansson (2011a) anser att

”Presumtionen i dagsläget är därmed att miniminivån ska gälla även i upphandling och att striktare krav som ställs upp utan en motivering till varför detta är nödvändigt bedöms stå i strid med upphandlingsrättsliga och EU-rättsliga principer.”

Den andra falangen inom debatten anser dock att debattörer som Bokwall och Håkansson blandar ihop EU:s regler om offentlig upphandling med

EU:s regler med vad som får saluföras i EU (Sylwan, 2011). Principen om fri rörlighet för tjänster och varor inom EU är stark, det finns många domar som säger att någonting som får saluföras på ett visst sätt någonstans i EU sak få saluföras på samma sätt i hela EU. (Bokwall & Håkansson, 2011a) Det är principen om fri rörlighet som Sylwan anser inte har något med de hårdare djurskyddskraven att göra men som ändå har blivit indragen i debatten och processen.

Analys

Människan vill undvika osäkerhet i sitt liv. För att göra det så har hen satt upp regler och föreskrifter, både informella och formella, med avsikt att i möjligaste mån undvika att hamna i situationer där osäkerhet råder. Ibland så lever dock inte de förväntade följderna upp till ”verkligheten” och då uppstår det osäkerhet (North 2005:6-23). Detta är vad debatten kring hårdare djurskyddskrav visar, det har uppstått en osäkerhet när två svenska regelverk har motverkande resultat. Människorna som arbetar med dessa frågorna vet inte hur de ska kombinera myndigheters samt medborgares vilja att ha starkare djurskydd och LOU.

Risken att bli stämd

Sigtuna och Rättviks kommuner har valt att gå vidare med processen att ha starkare djurskydd och på det viset hoppats på att ändra en osäkerhet till att bli en risk istället.

På frågan om risken att kommunens anbudsförfrågning skulle överprövas var något som hade diskuterats i kommunen innan den lades ut svarade båda tjänstemännen att det var något som de hade räknat med. I och med att kommunerna räknade med att bli överprövade men ändå fortsatte med processen reagerade de med ett radikalt engagemang mot osäkerheten. Med ett radikalt förhållningssätt har kommunerna tacklat risken att bli överprövade (Giddens, 1990).

Omkring hälften av de livsmedelsupphandlingar som genomförs i Sverige överprövas (konkurrensverket 2011:4). Det som har varit anmärkningsvärt med dessa två fall var att Sigtunas fall överprövades redan innan tilldelningsbeslutet hade kommit och det var inte enbart på

djurskyddskraven som leverantören valde att överpröva underlaget utan det var även många andra punkter som leverantören valde att kritisera (mål nr 8227-10). Walin tillade att eftersom starkare djurskydd är ett så oprövat område och inte har gått hela vägen i maskineriet så står hela marknaden och väntar på att det ska bli någon ordning i saken. Sylwan har funderat på hur det kommer sig att Rättvik och Sigtuna har valt att dra igång hela processen med starkare djurskydd. Han tror att för Sigtunas del så var det till stor hjälp att de fick stöd från SKL med allt från förfrågningsunderlaget till den juridiska processen. I Rättvik var inte stödet från SKL lika stort utan där har det funnits ett engagemang länge för frågan vilket gjorde att de valde att driva den.

Sigtuna som förlorade i Förvaltningsrätten valde att överpröva beslutet till Kammarrätten. Det var ett enkelt beslut för kommunen att ta att gå vidare med processen. Om de hade slutat processen med att förlora i Förvaltningsrätten så skulle det ha fått negativa effekter för kommunen och politikerna. De negativa effekterna skulle som Stenroos uttrycker det vara att

”... medborgarna hade nog tyckt att att det är konstigt rent principiellt bara att man påbörjar någonting och inte avslutar det. För man vill ju veta om man kan ställa eller inte ställa i slutändan, att det, var det man kunde stå för i alla fall.”

Det är i slutändan politikerna som står för de här valen och de vill ju bli omvalda. I och med att Sigtuna valde att överpröva visade politikerna att de inte gjorde någonting halvdant utan de gick hela vägen med de frågor som engagerade dem.

Skillnaden mellan kommunerna

”Ja, det är ju dels utgångarna att, att Sigtuna vann ju och Rättvik. Vad gäller upphandlingarna så har ju Rättvik fler djurskyddskrav” (Intervju m. Sylwan)

Enligt Sylwan är det många kommuner som liksom Rättvik och Sigtuna fundrar på att ha starkare djurskyddskrav i sina upphandlingar men det var Rättvik och Sigtuna som valde att gå i bräsch och pröva området innan det hade gått genom hela maskineriet. Anledningen till att kommunerna vill

inrikta upphandlingarna mot djurskyddskrav har skiljt sig åt. På frågan om det har funnits någon diskussion om att ha ett annat fokus i upphandlingen svarar Walin ”...*man ser det här med att komma åt det närproducerade*”. Eftersom Rättvik är en skogs- och lanbruksbygd med många lokala bönder och ett lokalt slakteri gick politikerna ”*i taket*” när de inte kunde upphandla lokala produkter som är producerade på ett sätt som är lagligt för de lokala bönderna. Det var då processen med att ha starkare djurskyddskrav började. Sigtuna däremot som är en inflyttningssort där den största arbetsplatsen har väldigt mycket utsläpp valde däremot att inrikta sig på de starkare djurskyddskraven av etiska skäl. Kommunen som profilerar sig som ekokommun vill gärna vara i framkant vad gäller gröna alternativ och då även djurskydd. Sigtunas politiker ser de starkare djurskydden som något viktigt för kommunen och för dess medborgare. Stenroos säger att politikerna nästan inte kan se några negativa aspekter med de starkare djurskydden och den process som de har dragit igång. Visserligen har det varit vissa kostnader för kommunen med överprövningarna, den juridiska hjälpen och att de inte kunde ta det nya avtalet när de skulle. Dessa kostnader är dock små kostnader när det kommer till kommunens ekonomi i helhet och de positiva aspekterna med mer mediatid och marknadsföring för kommunen väger över.

Den etiska grunden som Sigtuna kommun står på har gjort att de inte har ställt de långtgående krav som Rättvik har gjort. I intervjuerna har det även framkommit att Sigtunas tjänstemän inte har tänkt att det kött som håller kraven måste vara närproducerat. De har tänkt att köttet kan komma från hela världen och att de då måste kunna kontrollera hur köttet har producerats och att det följer de ska-krav som kommunen har ställt. De har även haft en större juridisk hjälp av SKL med vilka ska-krav som ska ställas. Stenroos säger även i intervjun att han har god kännedom om LOU och att han därför vet vilka direktiv som finns och vilka krav som går att ställa. Han tillägger att kommunen inte ville driva frågan för långt utan att de tänkte börja så här och förhoppningsvis så finns det mer vägledning till nästa gång de ska göra en upphandling och då kan de kanske tänka sig att ställa mer avancerade krav. En förändring av spelet sker oftast stegvis och eftersom Sigtuna nu har fått igenom baskraven lämnar de över till en annan kommun att ta nästa

steg. (North 2005:13) En framgångsrik förändring av spelet äger rum när det har skapats en struktur som kan ”ta itu” med de nya efrarenheterna som en förändring kräver. Misslyckanden vilket man kan se Rättviks process som sker när spelet annu inte har de byggstenar som krävs för att lösa de problem som en förändring utlöser (North 2005:109). De byggstenar som Rättvik tycks sakna för att lyckas förändra spelet är de kontrollåtgärder som krävs för att Rättvik ska kunna ställa de avancerade krav som de har gjort.

Likheter mellan kommunerna

”Så det handlar om att man får en politisk enighet och att nån som trummar där för att det ska bli på det här viset, så att, det kan inga enskilda tjänstemän göra men man hakar ju självklart på det för det är ju väldigt bra ju” (intervju m. Walin).

I båda kommunerna har det varit starka politiker som drivit frågan om starkare djurskydd. Speciellt i Rättviks kommun har det varit en politiker som har varit extra drivande i frågan. Politikern har haft en bakgrund inom lantbruk och på det viset haft kunskap och intresse för frågan om lokalproducerad mat. I kommunen var det politikern som varit den drivande faktorn men det har inte varit svårt för honom att få med de andra politikerna och när väl frågan var rest var det ingen som arbetade emot den eller hade något negativt att säga om processen.

I Sigtuna kom beskedet om högre djurkrav från politikerna. Politikerna hade bestämt att i den nya upphandlingen skulle det ingå högre djurskydd, det föll sedan på tjänstemännens lott att utarbeta underlaget för hur det högre djurskyddet skulle se ut. Tjänstemännen har under arbetets gång känt att de har haft ett stort stöd från politikerna och detta har varit en förutsättning för att de skulle lyckas. I intervjun beskriver Stenroos samarbetet med politikerna med att

”... säga att väldigt väldigt tydligt inte bara från uppdraget utan i senare skede också med överprövningar och, där sa ju då en majoritet att det, att vi kör hela vägen, vi kommer att köra oavsett vad som sägs och tycks så kommer vi att köra så långt det går. Och det märker man nu också att vi hade den så att säga styrkan.”

Vikten av ett samordnat politiskt engagemang är något som framhävs som nödvändigt för ett framgångsrikt samhälle (Giddens 1990:140). På ett seminarium (25/5-12) om Attraktionskraft Sverige var en av synpunkterna som tillväxtanalys hade kommit fram till att för att göra en kommun attraktiv så är det viktigt med ett engagerat, starkt politiskt ledarskap oberoende av partitillhörighet. I och med att kommunerna har valt att starta processen med starkare djurskydds krav så visar de för medborgarna i kommunen och utanför att de är en attraktiv kommun att bo och verka i.

Förhoppningarna

Det finns många som hoppas att Sigtuna och Rättvik ska visa vägen för hur och om upphandlare får ställa högre upphandlingskrav. Som Sylwan säger så är inte Rättvik och Sigtuna de enda kommunerna som har funderat på att ställa högre djurskydds krav. Det krävs dock mycket engagemang och kunskap av kommunerna att ställa kraven och den process som det med största sannolikhet blir efteråt. Därför är det många, både kommuner, upphandlare och leverantörer som hoppas att de här fallen ska bli vägledande för framtida upphandlingar med vad som är tillåtet och inte tillåtet.

Slutsats

Syftet med uppsatsen var att ta reda på varför kommuner väljer att ha starkare djurskydds krav med i upphandlingen av livsmedel. Efter att ha intervjuat tjänstemän i Sigtuna och Rättvik och en jurist vid SKL ser jag att ett starkt politiskt engagemang och vilja är viktigt för att en kommun ska satsa på högre djurskydds krav. En viktig del är även att tjänstemännen har engagemang och tid samt att de har stöd från politikerna igenom hela processen. Anledningen till varför en kommun väljer att satsa på hårdare djurskydd kan skilja sig åt, i Rättvik var anledningen det närproducerade och i Sigtuna var det det etiska som var anledningen. Syftet var också att visa på vilka svårigheter kommunen stöter på i och med beslutet och varför de väljer att fortsätta trots svårigheterna. Svårigheterna som kommunerna har stött på har varit många. De största svårigheterna har varit överprövningarna, dessa har kommunerna valt att ta sig an med full kraft för

att visa medborgarna vilka frågor som är viktiga för kommunen och att de inte gör någonting halvdant utan fortsätter hela vägen. Kommunerna har trots en liten ekonomisk förlust tjänat på att visa sig starkt engagerade. Det har gjort dem till en mer attraktiv kommun och politikerna som vill bli omvalda har visat styrka och engagemang för sina medborgare.

Uppsatsen har svarat på syftet i den mån det går med det lilla empiriska material som den är byggd på. Den väcker dock fler frågor än den besvarar. Några frågor som väcks är om det går att förändra ett system såsom LOU utan att ha starka politiska krafter som driver frågan? Går det att förändra ett system som LOU från gräsrotsnivå? Kan ett system såsom LOU förändras i ett steg eller måste det ske som North säger stegvis?

Tillägg

Den 14 maj kom beslutet om att Högsta förvaltningsdomstolen inte tar upp Rättviks fall till prövning, de begär inte heller något förhandsprövande från EU-domstolen. Detta är något som upphandlare och leverantörer hade hoppats att de skulle göra, den osäkerhet som upphandlare har känt huruvida de får ställa högre djurskyddskrav och på vilket sätt de i så fall får ställa dem kvarstår. (upphandling24.idg.se)

Referenser

Litteraturlista

- Bernitz, U. (2010:2) *Förhandsavgörande av EU-domstolen - Svenska domstolars hållning och praxi*. Sieps
- Bokwall, C. & Håkansson, L. (2011a) *Överkrav i upphandling på harmoniserade områden-en analys*. JP Infonet Förlag AB
- Bokwall, C. & Håkansson, L. (2011b) *Replik från Cederquist på SKL:s svar*. JP Upphandlingsnet
- Edvardsson, E. & Moius, D (2009) *Effektivare offentlig upphandling*. Konkurrensverket.
- Giddens, A. (1996) *Modernitetens följder*. Studentlitteratur AB
- Holme, I.M. & Solvang, B.K. (1997). *Forskningsmetodik om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, S. & Brinkman, S. (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur
- Konkurrensverket (2011:4) *Mat och marknad-offentlig upphandling*
- Konkurrensverket (2012) *Upphandlingsreglerna-en introduktion*.
- Kvale, S & Brinkmann, S (2009):*Den kvalitativa forskningsintervjun*
Lund:Studentlitteratur
- Miljöstyrningsrådet, (2010a) *Miljöstyrningsrådets upphandlingskriterier-gemensamma kriterier för animaliska livsmedel*
- Miljöstyrningsrådet, (2010b) *Miljöstyrningsrådets upphandlingskriterier för griskött*.
- Molander, P. (2009) *Regelverk och praxis i offentlig upphandling*. Stockholm: Finansdepartementet
- North, D. C. (2005) *Att förstå ekonomi i förändring*. Stockholm:SNS Förlag
- Sveriges Kommuner och Landsting. (2012-01-07) vårt dnr 11/4130
Överklagande
- Sylwan, M (2011) *SKL:s svar* JP Infonet Förlag AB

Lagar

SFS 1992:1528

SFS 2007:1093

Domar

Förvaltningsrätten i Falun. 2011-08-01. Mål nr 5694-10 Sökande: Servera R&S AB Motpart: Rättviks kommun

Förvaltningsrätten i Uppsala. 2011-04-29. Mål nr 8227-10 Sökande: Servera R&S AB Motpart: Sigtuna Kommun

Kammarrätten i Stockholm. 2012-02-23. Mål nr 2841-11 Klagande: Sigtuna kommun Motpart: Martin & Servera AB

Kammarrätten i Sundsvall. 2011-12-22. mål nr 2091-11 Klagande: Servera R&S AB Svarande: Rättviks kommun

Hemsidor

<http://www.atl.nu/lantbruk/r-ttvik-verklagar-upphandlingsdom> senast besöky 2102-05-08

<http://dev.lantbruk.com/s-klara-regler-for-upphandling-av-mat/2011-11-03> senast besökt 2012-05-08

<http://www.dt.se/nyheter/rattvik/1.4256953--matjattar-gynnas-av-eu-s-lag-> senast besökt 2012-05-08

www.msr.se senast besökt 2012-05-14

www.msr.se/sv/om_oss/ senast besökt 2012-05-14

www.ne.se/lang/ees senast besökt 2012-05-14

<http://www.ne.se/lang/sigtuna/305287> senast besökt 2012-05-14

<http://www.ne.se/lang/r%C3%A4ttvik/297684> senast besökt 2012-05-14

www.rattvik.se senast besökt 2012-05-14

<http://rattvik.se/UserFiles/filarkivet/1710/Kommunfakta/2031.pdf> senast besökt 2012-05-14

<http://upphandling24.idg.se/2.1062/1.448478/rattvik-far-inte-ratt-i-hogsta-instans> senast besökt 2012-05-20

http://www.scb.se/Pages/Vislet_331181.aspx senast besökt 2012-05-10

<http://sigtuna.se/sv/Om-kommunen> senast besökt 2012-05-14

<http://sigtuna.se/sv/Om-kommunen/Kommunfakta/Statistik> senast besökt 2012-05-14

<http://st.nu/opinion/debatt/1.4185517-snav-upphandling-ger-trist-skolmat?m=print> senast besökt 2012-05-08

Intervjuer

Sylwan Matthias, förbundsjurist SKL, intervju 2012-05-03, SKL Stockholm

Stenroos Kimmo, kostchef Sigtuna Kommun, intervju 2012-05-15,
Kommunhuset Märsta

Walin Sven-Erik, kostchef Rättviks kommun, intervju 2012-05-07,
förvaltningshuset Rättvik

Attraktionskraft Sverige. Seminarie under landsbygdsforum, 2012-05-25,
Rosenbad Stockholm